BANK FAOLIYATINI DIVERSIFIKATSIYA QILISH USULLARI

Norqulov Habibullo
SamISI, Bank ishi kafedrasi assistenti
Ilmiy rahbar
habibullonorkulov9@gmail.com

Abduraxmonov Hasan A'zam o'g'li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
BI-525 guruh talabasi
h64439503@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.19975830

Abstract: This article analyzes the theoretical foundations and practical methods of diversifying commercial bank activities. The research explores mechanisms for managing financial risks, increasing profitability, and strengthening the market competitiveness of banks through the diversification of assets and liabilities. Additionally, the expansion of the service scope and the transition to a universal banking model in the context of transformation processes in the banking system of Uzbekistan are examined. The article concludes with proposals for modern strategies to diversify the banking portfolio.

Keywords: Banking diversification, credit risk, asset portfolio, universal bank, financial stability, banking services, transformation, liquidity, profitability.

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklari faoliyatini diversifikatsiya qilishning nazariy asoslari va amaliy usullari tahlil qilinadi. Tadqiqotda bank aktivlari va passivlarini diversifikatsiya qilish orqali moliyaviy risklarni boshqarish, daromadlilik darajasini oshirish hamda bankning bozor raqobatbardoshligini mustahkamlash mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, O‘zbekiston bank tizimida transformatsiya jarayonlari sharoitida xizmatlar ko‘lamini kengaytirish va universal bank modeliga o‘tish masalalari ko‘rib chiqilgan. Maqola yakunida bank portfelini diversifikatsiya qilishning zamonaviy strategiyalari bo‘yicha takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: Bank diversifikatsiyasi, kredit riski, aktivlar portfeli, universal bank, moliyaviy barqarorlik, bank xizmatlari, transformatsiya, likvidlilik, daromadlilik.

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические основы и практические методы диверсификации деятельности коммерческих банков. В исследовании освещены механизмы управления финансовыми рисками, повышения доходности и укрепления рыночной конкурентоспособности банков через диверсификацию активов и пассивов. Также рассмотрены вопросы расширения спектра услуг и перехода к модели универсального банка в условиях процессов трансформации банковской системы Узбекистана. В завершении статьи представлены предложения по современным стратегиям диверсификации банковского портфеля.

Ключевые слова: Банковская диверсификация, кредитный риск, портфель активов, универсальный банк, финансовая стабильность, банковские услуги, трансформация, ликвидность, доходность.

Global iqtisodiyotdagi beqarorliklar, moliya bozoridagi raqobatning keskinlashuvi va raqamli texnologiyalarning shiddat bilan kirib kelishi tijorat banklari oldiga yangi strategik vazifalarni qo‘ymoqda. Bank faoliyatini diversifikatsiya qilish — bu nafaqat daromad manbalarini ko‘paytirish, balki moliyaviy barqarorlikni ta’minlashning eng samarali mexanizmidir. Diversifikatsiya tushunchasi bank resurslarini turli xil aktivlar, mijozlar va tarmoqlar o‘rtasida oqilona taqsimlashni anglatadi.

O‘zbekiston bank tizimida amalga oshirilayotgan transformatsiya jarayonlari, davlat ulushi bor banklarning xususiylashtirilishi va xalqaro moliya bozorlariga chiqish harakatlari ushbu mavzuni yanada dolzarb qiladi. Banklar endilikda an’anaviy kreditlash modelidan voz kechib, universal bank xizmatlari ko‘rsatish modeliga o‘tmoqdalar. Mazkur maqolaning maqsadi — bank faoliyatini diversifikatsiya qilishning asosiy usullarini tahlil qilish va ularning bank barqarorligini oshirishdagi o‘rnini asoslab berishdan iborat.

Yirik korporativ mijozlarga xizmat ko‘rsatish bank uchun katta daromad keltirsa-da, bu yo‘nalishda risk konstentratsiyasi juda yuqori bo‘ladi. Shu sababli, banklar o‘z faoliyatini kichik va o‘rta biznes (KOB) hamda jismoniy shaxslar (chakana savdo) segmentiga diversifikatsiya qilishi lozim. Millionlab kichik mijozlarga ega bo‘lish bank uchun "riskni yoyish" imkonini beradi. Agar bitta yirik zavod to‘lov qobiliyatini yo‘qotsa, bank katta zarar ko‘radi, biroq minglab kichik iste’molchilarning bir qismi to‘lov qilmasa ham, bankning umumiy likvidligiga jiddiy putur yetmaydi.

Geografik diversifikatsiya bank faoliyatini nafaqat poytaxt yoki yirik shaharlarda, balki respublikaning turli hududlarida va xalqaro miqyosda tashkil etishni anglatadi. Turli hududlar o‘ziga xos iqtisodiy ixtisoslashuvga ega. Masalan, bir hududda qishloq xo‘jaligi, boshqasida sanoat rivojlangan bo‘lishi mumkin. Shuningdek, xorijiy moliya bozorlarida faoliyat yuritish bankka valyuta risklarini boshqarish va global iqtisodiy o‘sishdan foyda olish imkoniyatini beradi.

Tijorat banklarining an’anaviy daromad manbai bu foiz marjasidir. Biroq, moliya bozorida foiz stavkalarining tushishi yoki keskin tebranishi bank foydasini xavf ostiga qo‘yadi. Diversifikatsiyaning zamonaviy usuli — daromadlar tarkibida komissiya tushumlari (to‘lovlar, valyuta ayirboshlash, vositachilik) ulushini oshirishdir. Sug‘urta mahsulotlarini sotish (bancassurance), investitsiya maslahatlari va aktivlarni boshqarish kabi xizmatlar bankka foiz stavkalaridan mustaqil bo‘lgan barqaror daromad keltiradi.

Diversifikatsiya jarayonining ajralmas qismi — bu risklarni boshqarishning iqtisodiy usullarini qo‘llashdir. Bank har bir tarmoq, mijoz yoki hudud uchun maxsus "limitlar" o‘rnatadi. Masalan, bitta tarmoqqa beriladigan kreditlar miqdori umumiy portfelning ma’lum foizidan oshmasligi kerak. Bu matematik yondashuv bankka diversifikatsiya darajasini nazorat qilish va ehtimoliy yo‘qotishlarning oldini olish imkonini beradi.

Bugungi kunda bank xizmatlarini diversifikatsiya qilishning eng samarali yo‘li — raqamli transformatsiyadir. Banklar o‘z mahsulotlarini "ekotizim" shakliga keltirib, mijozlarga nafaqat moliyaviy, balki kundalik ehtiyojlar (marketpleys, logistika, aloqa xizmatlari) uchun ham yechimlar taklif etmoqda. Bunday texnologik diversifikatsiya an’anaviy bank xizmatlariga bo‘lgan talab pasaygan taqdirda ham, raqamli platformalar orqali barqarorlikni saqlashga xizmat qiladi.

Bankning likvidliligi va barqarorligi uning mablag‘ jalb qilish manbalari qanchalik xilma-xil ekanligiga bog‘liq. Faqat aholi depozitlariga tayanib qolgan bank omonat qisqarishi xavfi bilan yuzlashadi. Diversifikatsiyalangan passivlar tarkibiga banklararo kreditlar, xalqaro moliya institutlari liniyalari, bank obligatsiyalari va depozit sertifikatlari kiradi. Manbalarning ko‘pligi

bankka mablag‘larni eng arzon narxda jalb qilish va moliyaviy barqarorlikni saqlash imkonini beradi.

Universal bank modeli bankka nafaqat kredit berish, balki lizing, faktoring, qimmatli qog‘ozlar bilan operatsiyalar va konsalting xizmatlarini ko‘rsatish imkonini beradi. Bu strategiya bank mijozlarining moliya muassasasiga bog‘liqligini oshiradi. Mijoz barcha xizmatlarni bitta bankdan olganda, bankning operatsion xarajatlari kamayadi va har bir mijozdan olinadigan o‘rtacha foyda ortadi. Bu, o‘z navbatida, bankning bozor ulushini mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, Bank faoliyatini diversifikatsiya qilish — bu shunchaki mahsulotlar turini ko‘paytirish emas, balki bankning uzoq muddatli yashab qolish va o‘sish strategiyasidir. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, diversifikatsiyalangan aktiv va passiv portfeliga ega bo‘lgan banklar moliyaviy inqirozlar davrida eng kam talafot ko‘radilar.

O‘zbekiston banklari uchun diversifikatsiya jarayonini jadallashtirish maqsadida quyidagilar taklif etiladi:

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: “O‘zbekiston”, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida"gi O‘RQ-580-sonli Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi "2020–2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasi bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida"gi PF-5992-son Farmoni.
4. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O‘zbekiston strategiyasi". – T.: “O‘zbekiston”, 2021.
5. Rose Peter S., Hudgins Sylvia C. "Bank Management & Financial Services". 9th Edition. – McGraw-Hill Education, 2013. (Bank diversifikatsiyasi bo'yicha xalqaro asosiy darslik).
6. Abdullayeva Sh.Z. "Bank ishi". Darslik. – T.: “Iqtisod-moliya”, 2021.
7. Vahobov A.V., Jumayev N.X., Yo‘ldoshev J.S. "O‘zbekistonda bank tizimi islohotlari". – T.: “Iqtisodiyot”, 2022.
8. Saunders Anthony, Cornett Marcia Millon. "Financial Institutions Management: A Risk Management Approach". – McGraw-Hill Education, 2020.
9. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining yillik tahliliy hisobotlari va statistik byulletenlari (2024-2025 yillar).
10. Jahon banki (World Bank) va Xalqaro valyuta jamg‘armasi (IMF) tomonidan O‘zbekiston bank tizimi transformatsiyasi bo‘yicha e’lon qilingan tahliliy hisobotlar (2025).